

УДК 330.341.1

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.14>**Кириченко Н.В.**

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Осадчук І.В.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Боліла С.Ю.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Kirichenko Natalia, Osadchuk Irina, Bolila Svitlana
State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

ВИЗНАЧЕННЯ СТРИМУЮЧИХ ФАКТОРІВ ТА ШЛЯХІВ СТИМУЛЮВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ АГРОФОРМУВАННЯМИ

DETERMINATION OF CONTROLLING FACTORS AND WAYS TO ENCOURAGE AGRICULTURAL INNOVATION IMPLEMENTATION

Реалії сьогодення та динамічний розвиток агропромислового виробництва вимагають від агроформувань України активного впровадження у свою діяльність інновацій, інноваційних процесів, технологій тощо, які в сучасних умовах господарювання сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності галузі через ефективне економічне зростання та дозволять подолати виробничі, ресурсні, екологічні, технологічні, матеріально-технічні, організаційно-управлінські й соціальні обмеження. Але ж впровадження інновацій аграрними підприємствами стримується багатьма негативними факторами, які гальмують удосконалення діяльності аграрного сектора. Складність інноваційного розвитку агроформувань полягає в досить специфічних факторах, які мають регіональні, галузеві, функціональні, технологічні, організаційні особливості з урахуванням участі живих організмів у виробничому процесі. Тому визначення основних стримуючих факторів та ефективних заходів стимулювання впровадження інновацій агроформуваннями набуває значної актуальності.

Ключові слова: інновації, інноваційний процес, агроформування, агроінновації, інноваційний розвиток.

Нынешнее динамичное развитие агропромышленного производства требуют от агроформирований Украины активного внедрения в свою деятельность инноваций, инновационных процессов, технологий и т.д., которые в современных условиях хозяйствования будут способствовать повышению конкурентоспособности отрасли через эффективный экономический рост и позволят преодолеть производственные, ресурсные, экологические, технологические, материально-технические, организационно-управленческие и социальные ограничения. Но внедрение инноваций аграрными предприятиями сдерживается многими негативными факторами, которые тормозят совершенствование деятельности аграрного сектора. Сложность инновационного развития агроформирований заключается в достаточно специфических факторах, которые имеют региональные, отраслевые, функциональные, технологические, организационные особенности с учетом участия живых организмов в производственном процессе. Поэтому определение основных сдерживающих факторов и эффективных мероприятий стимулирования внедрения инноваций агроформированиями приобретает значительную актуальность.

Ключевые слова: инновации, инновационный процесс, агроформирования, агроинновации, инновационное развитие.

The development of agro-industrial production and the growth of competition motivate agricultural enterprises of Ukraine to introduce new and improve existing tools and objects of labor; production technologies, its organization and management (namely innovations) in order to achieve greater economic and social effect. Problems with introduction of innovations have become quite popular among many domestic and foreign scientists. The need to conduct innovative searches and incorporate their results into the activities of agrarian enterprises is a great importance for comprehending the entire diversity of the innovation process in the agro-industrial sector. The purpose of the article is to identify the main constraints and effective measures to stimulate the implementation of innovations by agro-formations. The methodological basis of the research was the scientific works of domestic and foreign scientists, and legislative and regulatory documents of Ukraine concerning innovative activity were also used. The methodological basis of the study was the general scientific economic methods. The article considers innovation as an economic category, which is the key to scientific and technological progress and the most important factor in the development of agricultural enterprises. There are 4 groups of innovations in the subject and sphere of use in the agroindustrial complex: organizational – managerial and economic, breeding – genetic, social – ecological and technical – technological and industrial. The classification of innovations in the activities of agricultural enterprises is proposed to be considered in the light of industry peculiarities. The study found that at present, most agricultural companies are clearly aware of the feasibility of attracting innovation, as a major factor in improving production efficiency and the ability to enter the domestic and foreign markets with high-tech, more profitable and competitive products. But despite this, the vast majority of agricultural companies are not able to attract large-scale innovative products, implement strategic state projects or dramatically change the production process. Therefore, the authors propose effective ways that will stimulate and encourage the introduction of innovations by agro-formations and will eliminate a number of negative factors that impede their implementation.

Key words: *innovation, innovation process, agro-formation, agro-innovation, innovative development.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах успіх аграрного бізнесу визначається впровадженням новітніх інноваційних технологій. Це передбачає особливий, новаторський, антибюрократичний стиль господарювання. Інноваційний розвиток агроформувань і економіки країни в цілому, дозволить вітчизняним сільськогосподарським товаровиробникам здійснювати ефективне управління виробничими та економічними процесами, вирощувати високопродуктивну, якісну та конкурентоспроможну продукцію, підвищити ефективність і прибутковість виробництва, зменшити витрати матеріальних, енергетичних, трудових та природних ресурсів, сприятиме зменшенню негативного впливу на довкілля, а також дасть змогу успішного просування своєї продукції на зовнішніх та внутрішніх ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою сучасної теорії інновацій є праці Р. Акоффа, І. Ансоффа, М. Джорджа, П. Друкера, М. Мескона, М. Портера, Й. Шумпетера та ін. Питання інновацій, інноваційного розвитку підприємств і різні аспекти, пов'язані з розробкою та реалізацією стратегії інноваційної діяльності, її інвестиційного й ресурсного забезпечення, а також інформування сільськогосподарських товаровиробників щодо новітніх розробок сільськогосподарської науки й використання інтелектуальної власності в аграрній сфері, були предметом досліджень багатьох вітчизняних учених: І.О. Банева, В.О. Василенко, О.М. Вишневська, Л.М. Ганущак, В.М. Геєць, О.І. Дацій, М.В. Зубець, С.М. Кваша, М.І. Кісіль, Н.В. Краснокутська, І.М. Крейдич, О.В. Крисальний, М.Ф. Кропивко, Ю.О. Лупенко, М.І. Лобанов, М.Й. Малік, П.П. Микитюк, О.Є. Новіков, П.Т. Саблук, Н.М. Сіренко та багато інших.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення основних стримуючих факторів та ефективних заходів активізації впровадження інновацій агроформуваннями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інновація як економічна категорія є запорукою науково-технічного прогресу та являє собою найважливіший чинник розвитку аграрних підприємств. Вважаємо що, під інновацією слід розуміти – результати науково-дослідної, експериментальної, винахідницької та творчої діяльності, впрова-

джені та випробувані на практиці принципово нові або кардинально змінені технології, методи, предмети і знаряддя праці, товари чи послуги, а також процеси втілення змін у виробничо-господарську, соціальну, економічну, управлінську й інші діяльності підприємства з метою отримання більшого прибутку, продуктивності, підвищення рівня конкурентоспроможності та зниження виробничих витрат.

Відповідно, процес здійснення інновацій називається інноваційною діяльністю, яка охоплює створення та впровадження: нової продукції; нових технологічних процесів і форм організації виробництва; нового ринку; нових процесів управління і вирішення соціально-економічних завдань, відповідних їм фінансових інструментів та організаційних структур. Таким чином по предмету і сфері вживання в АПК можна виділити 4 групи інновацій (табл. 1).

Таблиця 1

Групи інновацій в залежності від сфери вживання в АПК

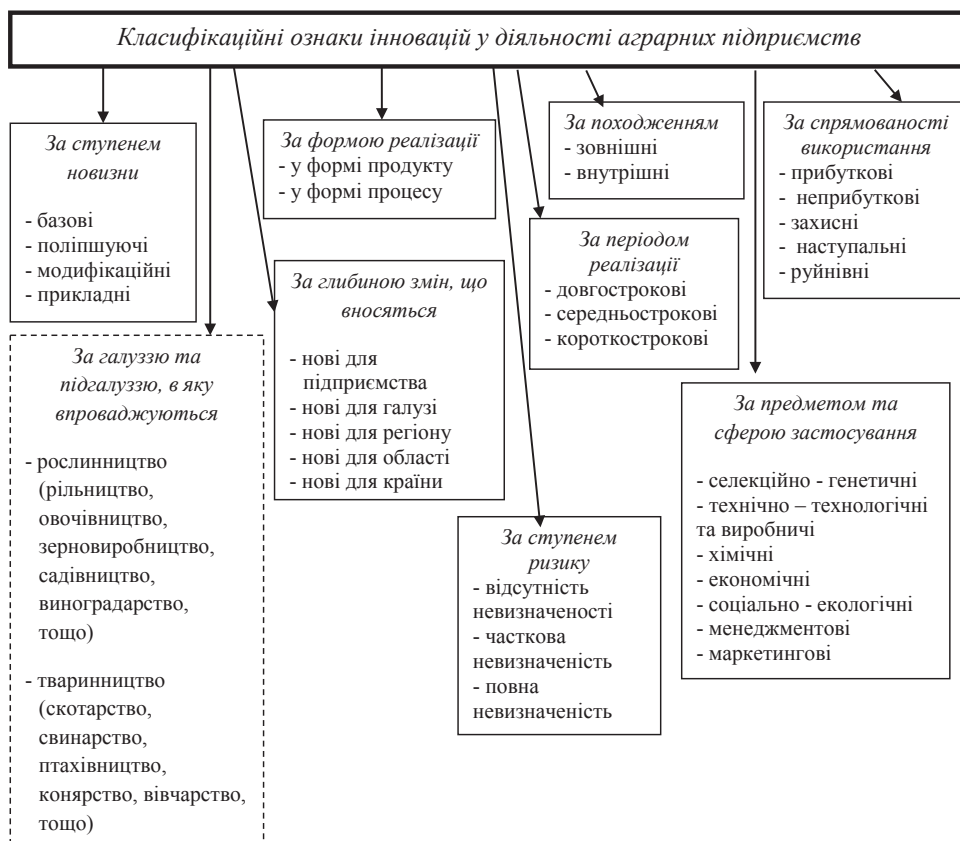
Організаційно-управлінські та економічні	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення ресурсами АПК та нові форми технічного обслуговування; – формування інтегральних структур та розвиток кооперацій в АПК; – нові форми мотивації та організації праці; – маркетинг інновацій; – форми і механізми інноваційного розвитку; – створення інноваційної консультаційних систем у сфері науково технічної інноваційної діяльності; – перетворення форм власності; – реструктуризаційна діяльність, яка передбачає зміни структури, наприклад, поєднання відділів, створення нових відділів (створення відділу маркетингу); – впровадження систем забезпечення якості або управління якістю, заснованих на нормах ISO; – зміни організації системи продажу, створення нової системи дистрибуції, тощо.
Соціально-екологічні	<ul style="list-style-type: none"> – поліпшення якості довкілля; – поліпшення умов праці, вирішення проблем освіти, охорони здоров'я; – формування системи кадрів науково-технічного забезпечення АПК; – забезпечення сприятливих умов для життя, праці і відпочинку населення.
Селекційно-генетичні	<ul style="list-style-type: none"> – нові сорти і гібриди с.-г. рослин; – нові породи тварин та птиці; – виведення рослин чи тварин, стійких до хвороб, шкідників і факторів довкілля.
Техніко-технологічні та виробничі	<ul style="list-style-type: none"> – нові технології обробітку с.-г. культур; – нові засоби захисту рослин; – використання новітньої техніки; – нові ресурсозберігаючі технології та ін.

Специфіка інновацій в аграрному секторі зумовлена особливостями самого сільського господарства, де основним фактором виробництва є земля, у процесі виробництва існує чітка взаємодія з живими організмами (рослинами, тваринами, мікроорганізмами), виробництво має сезонний характер і високий рівень ризику. Із впровадженням інновацій у галузь, види продукції, як правило не змінюються, тільки набувають покращених властивостей (наприклад, вища врожайність). На підставі опрацювання і систематизації представлених в економічній літературі досліджень учених щодо сутності інновацій реалізованих в аграрній сфері, вважаємо за доцільне, конкретизувати

їхнє тлумачення та визначати як агроінновації й розглядати як нові технічні засоби, технологічні методи та методики вирощування, зберігання або переробки продукції рослинництва і тваринництва, новітні технології обробітку ґрунту, вдосконалені або нові результати селекційно-генетичної, біотехнологічної і біоінженерійної діяльності, енергозберігаючі технології, нові підходи до управління, організації виробництва і праці, які надають можливість досягти збільшення врожайності, продуктивності, економічності та виробництва екологічної продукції, що забезпечує підприємства прибутковістю, стабільністю і конкурентоспроможністю [1].

Враховуючи багатоваріантність трактувань інновацій, для розкриття сутності досліджуваного поняття слід розглянути їх класифікацію, яка є розподілом на групи за ознаками (рис. 1). На сьогодні серед учених не існує загальної класифікації, це пов'язано передусім з тим, що автори класифікують інновації на основі різних ознак. Класичною вважають класифікацію, автором якої є Й. Шумпетер, котрий виокремив п'ять типів інновацій, стверджуючи, що інновації є вторинними або базисними [1].

На рисунку 1 запропоновано розширену класифікацію інновацій відносно діяльності аграрних підприємств в частині виокремлення інновацій в аграрному секторі за галуззю та підгалуззю, в яку вони впроваджуються, а саме: рослинництво (рільництво, овочівництво, зерновиробництво, садівництво, виноградарство тощо); тваринництво (скотарство, свинарство, птахівництво, конярство, вівчарство тощо); зрошуване землеробство [1].

---- – розширено авторами

Рис. 1. Класифікація інновацій в діяльності аграрних підприємств

Аналізуючи проблеми впровадження інновацій з'ясовано, що основними обмеженнями про які свідчать відомості дослідження аграрних підприємств, є численними і різноманітними. У значній кількості випадків одним з вагомих обмежень є фінансові можливості підприємства. З'ясовано, що фінансування та кредитування інноваційної діяльності в аграрному секторі реалізується за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання, вітчизняного та іноземного інвестування, кредитування вітчизняними та іноземними комерційними банками або фінансовими небанківськими установами, недержавного гарантування кредитів. І тому інноваційний розвиток підприємств на 30% стримується їхнім незадовільним фінансовим станом, котрий є узагальнюючим індикатором ситуації, яка склалася внаслідок господарської діяльності суб'єктів ринку і реалізації державної аграрної політики. Результати досліджень свідчать про те, що агроформування України щорічно потребують інвестиції в основні засоби виробництва та поповнення обігових коштів на рівні 348,7 млрд грн, із яких дефіцит обігових коштів у галузях сільського господарства складає 100,7 млрд грн, потреба в оновленні основних засобів виробництва в галузях сільського господарства – 248 млрд грн. При цьому дефіцит коштів у розрахунку на 1 га складає 2130 грн у рослинництві та 1600 грн. у тваринництві [2; 3, с. 18]. Як наслідок, у сучасних умовах поступово скорочуються обсяги ресурсів, що спрямовуються на впровадження інновацій, значна частина підприємств відмовляється від виконання власних науково-дослідних робіт, припиняється практика укладання договорів на проведення спеціалізованих досліджень в інтересах розвитку с.-г. виробництва. Зокрема, нині не отримують належного розвитку такі прогресивні види інноваційної діяльності, як проведення досліджень та виконання розробок, придбання нових агротехнологій, прав на патенти і ліцензії тощо [4].

Установлено, що сьогодні в аграрному секторі основним джерелом фінансування витрат на інноваційну діяльність є власні (реінвестиційні) кошти суб'єктів господарювання. Як свідчить аналіз статистичних даних, близько 80-85% власних коштів аграрних підприємств України формується за рахунок амортизації, що суттєво обмежує можливості господарюючих суб'єктів у сфері фінансування власного інноваційного розвитку.

З'ясовано, що невеликі аграрні підприємства за швидкістю впровадження інновацій у середньому на 30% випереджають великі агроформування. Разом з тим, вивчення досвіду аграрних підприємств України у сфері фінансування інноваційного розвитку свідчить про те, що розміри амортизаційного фонду і обсяги прибутку, які залишаються розпорядженні переважної більшості вітчизняних агроформувань, не дозволяють здійснити техніко-технологічну реконструкцію виробничої бази на інноваційних засадах у необхідних масштабах. Аналіз статистичних даних виявив, що значна частина (75,8-76,5%) аграрних підприємств України мали площу с.-г. угідь до 1 тис. га, що робить їх нездатними до придбання та використання сучасних дорогих технічних і технологічних засобів виробництва, не дозволяє ефективно використовувати інновації внаслідок неможливості досягнення економії на масштабах виробництва і знижує рівень інноваційної активності. Дослідження встановило, що на даний час тільки ті суб'єкти господарювання можуть забезпечити ефективний розвиток виробництва та удосконалення технологічних процесів на інноваційних засадах які мають чисельність працюючих – 500-1000 осіб. Середні та великі підприємства (інтегровані структури, агрохолдинги, спільні підприємства, товариства) володіють достатньою кількістю вільних оборотних коштів, спроможні покривати до 90% витрат на інноваційну діяльність за рахунок власних ресурсів, здатні реінвестувати як власні кошти, так і залучати капітал інвесторів на найвигідніших умовах [5].

Іншою перешкодою під час впровадження змін, що також дуже часто спостерігається, це ставлення до них колективу. Ця проблема набирає особливої ваги, так як це характеризується браком працівників відповідної кваліфікації. Це особливо відчувається у процесі впровадження систем контролю якості на базі норм ISO. Крім

того, проблемами, на які часто вказують респонденти з досліджуваних підприємств, це дефіцит часу у керівників, які поєднують виконання щоденних обов'язків з вирішенням проблем інноваційно-стратегічного плану та реформуванням організації праці. Значна частина досліджуваних підприємств вважає істотним ускладненням для початку та реалізації інноваційних заходів відсутність достатньої інформації про потреби клієнтів та розміри ринку.

Серед інших перешкод слід ще назвати такі: значний ризик впровадження інновацій, брак працівників відповідного рівня технічної культури. Адже незважаючи на низку перешкод та проблем впровадження інновацій і активізування інноваційної активності підприємств слід зазначити, що загалом у останні роки інноваційна активність господарюючих суб'єктів почала поступово зростати, змінилося їхнє мислення, в результаті чого близько 20% аграрних підприємств спрямували на удосконалення виробництва на інноваційних засадах більше 30% чистого прибутку, а також обсяги інвестицій у сільськогосподарське виробництво зросли в 24,4 рази [6; 7]. Також аналізуючи соціально – економічну ситуацію в країні ми виявили, що інноваційна політика повинна бути спрямована як на забезпечення розвитку окремих регіонів, так і агроформувань. Таким чином стабільність економіки регіону в подальшому залежатиме від того, чи буде сформовано та запроваджено інноваційну модель його розвитку.

Враховуючи вище сказане слід зазначити основні напрями подолання визначених перешкод та стимулюючі заходи впровадження інновацій агроформуваннями. По-перше, на рівні держави: необхідно відкоригувати законодавчу базу у напрямі полегшення здійснення капіталовкладень у інноваційну діяльність підприємствами за рахунок прийняття змін до законодавчих актів щодо оподаткування, згідно з якими розмір бази оподаткування прибутку аграрних підприємств повинен зменшуватися на суму коштів, яка була ними спрямована на науково-технічну та інноваційну діяльність; запровадити практику державного страхування можливих ризиків від інноваційної діяльності в аграрній сфері з наступним відшкодуванням інвесторам визначеної частки можливих фінансових втрат, викликаних неспроможністю проектів; забезпечити підприємців інформаційною базою, яка б надавала інформацію про стан наповнення ринкового середовища новачками; формувати високий рівень інтелектуального потенціалу та підвищити якість наукових розробок у сфері застосування новітніх технологій аграрними товаровиробниками, за рахунок нарощення фінансового забезпечення науки та інноваційної діяльності як з державного бюджету, так і за рахунок збільшення надходжень до власних фондів підприємств; впровадити більш вигідні умови кредитування. По-друге, на регіональному рівні необхідно створити моніторингову систему для відстеження інноваційного потенціалу адміністративних територій та пошуку шляхів забезпечення сприятливого середовища для здійснення інноваційних процесів. По-третє, з боку підприємств: має бути введено ощадливе використання коштів, планування обігу і прогноз прибутків, аналіз перспектив втілення інновацій у свою діяльність; вибір мети, запровадження інноваційної стратегії та науково обгрунтованого менеджменту; проводити маркетингові дослідження ринку для передбачення актуальності введення інновацій у свою діяльність, за рахунок виявлення тих видів товарів і послуг, що забезпечать бажану частку ринку та визначення товарів чи послуг, що змінюють застарілі; проводити впровадження інновацій у всіх сферах діяльності (діловодство, реклама тощо); приділяти особливу увагу працівникам, та новітнім тенденціям науки.

Висновки. Низький рівень інноваційної активності агроформувань залежить від неефективного використання власних, залучених і позикових джерел фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності, та низького рівня підготовки спеціалістів. Також результати досліджень свідчать про те, що для ефективного стимулювання впровадження інновацій потрібно використовувати як внутрішні можливості аграрних підприємств, так і інструменти державного стимулювання. Отже, на даний час більшість підприємств аграрного сектору чітко усвідомлюють доцільність залучення

інновацій, як основний фактор підвищення ефективності виробництва та можливість виходу на внутрішні і зовнішні ринки з високотехнологічною, більш прибутковою та конкурентоспроможною продукцією. Таким чином, для подолання основних перешкод впровадження інновацій, аграрні підприємства – повинні розробляти стратегію залучення інновацій, робити аналіз доцільності введення інновацій у свою діяльність, стимулювати та заохочувати працівників і періодично підвищувати їх кваліфікаційний рівень, держава – має відігравати більш значущу роль у стимулюванні інноваційного розвитку підприємств, створюючи сприятливі умови для здійснення науково-дослідної діяльності, запроваджуючи різні види податкових і амортизаційних пільг.

Список використаних джерел:

1. Танклевська Н.С., Кириченко Н.В. Активізація та ефективність впровадження інновацій аграрними підприємствами : монографія. Херсон : Гринь Д.С., 2015. 216 с.
2. Жаворонкова Г.В., Сівашенко Т.В., Скібицька Л.І., Туз О.І. Управління інвестиціями та інноваціями : Навчальний посібник. Київ : «Кондор», 2011. 184 с.
3. Новікова О.С. Механізми впровадження інновацій на засадах сталого розвитку. *Науковий вісник національного лісотехнічного університету*. 2015. Випуск 15(6). С. 458–462.
4. Зубець М.В., Безуглий М.Д. Економічні аспекти реформування аграрно-промислового комплексу України. Київ : Аграрна наука, 2010. 32 с.
5. Покотилова В.І. Інноваційний розвиток аграрного сектору в умовах НТР. *Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремі бізнес*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. URL: http://www.confcontact.com/2009_03_05/1_pokotilova.htm
6. Ігнат'єва Т.Г. Недержавне фінансування та кредитування інноваційної діяльності аграрних підприємств України: стан і проблеми. *Економічний форум*. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2012_1/44.pdf
7. Тарабрін О.Є. Інноваційний розвиток аграрного сектору економіки України в сучасних умовах. *Історія науки і біогеографістика*. № 2. 2011. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/inb/2011-2/11_tarabarin.pdf
8. Про інноваційну діяльність : Закон України від 05.12.2012. *Відомості Верховної Ради України*. № 36, ст. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

References:

1. Tanklevska, N.S. and Kyrychenko, N.V. (2015) *Aktivizatsiia ta efektyvnist vprovadzhenia innovatsii ahrarnymu pidpriemstvamy* [Activation and efficiency of introduction innovations by agricultural enterprises]. Kherson: Hryn D.S.
2. Zhavoronkova, H.V. Sivashenko, T.V. Skibytska, L.I. and Tuz O.I. (2011) *Upravlinnia investytsiiami ta innovatsiiami* [Investment and innovations management]. Kyiv: Kondor.
3. Novikova, O.S. (2015) “Mekhanizmy vprovadzhenia innovatsii na zasadakh staloho rozvytku”, *Naukovyi visnyk natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu*, vol. 15(6), pp. 458–462.
4. Zubets, M.V. and Bezuhlyi, M.D. (2010) *Ekonomichni aspekty reformuvannia ahrarno-promyslovoho kompleksu Ukrainy* [Economic aspects of reforming the agrarian-industrial complex of Ukraine]. Kyiv: Ahrarna nauka.
5. Pokotylova, V.I. (2009) “Innovatsiinyi rozvytok ahrarnoho sektoru v umovakh NTR”, *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceedings of the international scientific and practical conference]. *Investytsiini priorytety epokhy hlobalizatsii: vplyv na natsionalnu ekonomiku ta okremyi biznes* [Investment priorities of the globalization era: impact on the national economy and individual business], available at: http://www.confcontact.com/2009_03_05/1_pokotilova.htm
6. Ihnatieva, T.H. (2012) “Nederzhavne finansuvannia ta kredyuvannia innovatsiinoi diialnosti ahrarnykh pidpriemstv Ukrainy: stan i problemy”, *Ekonomichnyi forum*, available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2012_1/44.pdf
7. Tarabrin, O.Ie. (2011) “Innovatsiinyi rozvytok ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy v suchasnykh umovakh”, *Istoriia nauky i biohrafistyka*, vol. 2, available at: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/inb/2011-2/11_tarabarin.pdf
8. The Vekhovna Rada of Ukraine (2012) The Law of Ukraine “About innovative activity”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>